

Ірина Рибачок
Остроз (Україна)

БЮЛЕТЕНЬ ТАБОРУ ІМ. М. ЛИСЕНКА ЯК ДЖЕРЕЛО ДО ВИВЧЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПОБУТОВИХ УМОВ УКРАЇНСЬКИХ СКИТАЛЬЦІВ

Друга світова війна спричинила не тільки значні людські та матеріальні втрати, а й небувалу за обсягом міграцію у повоєнній Європі. Значна кількість людей опинилася на території Німеччини та Австрії, що зумовило необхідність створити табори для переміщених осіб (Ді-Пі табори / DP camps). Серед діпістів була потужна українська спільнота.

Деякі аспекти функціонування таборів для переміщених осіб висвітлені у працях українських дослідників, що опинилися за кордоном і були безпосередніми свідками тих подій. У 1949 р. Наукове товариство ім. Шевченка відродило у Мюнхені журнал «Сьогодні й минуле», 12 число якого було присвячено гострій та болючій проблематиці – життю української еміграції в таборах Ді-Пі. Серед проблем, що представлені на шпальтах цього українознавчого вісника: організація таборів та самоврядування, релігійне, культурно-освітнє життя, демографічні питання, медичні та психологічні проблеми діпістів.

До сьогодні найповнішою працею присвяченою таборовому життю українців є монографія В. Маруняка «Українська еміграція в Німеччині і Австрії по Другій світовій війні». Як зазначено у самій книзі, це є перша спроба суцільного охоплення життя і діяльності української еміграції у таборах та поза ними. У 1992 р. колективом Канадського інституту українських студій було видано збірник «The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after World War II».

Сучасна українська історіографія поступово наповнюється працями із зазначеної проблематики. Прикладом можуть служити дисертаційні дослідження Л. Стрільчук та С. Рудика. Водночас значне коло питань пов'язаних із діяльністю українських скитальців, їх повсякденням залишається малодослідженим.

Після здобуття Україною незалежності в Україну поступово почала повертатися книжкова та архівна спадщина, що була створена протягом ХХ ст. українцями за межами нашої держави. В т.ч. документи та матеріали про Ді-Пі табори (1945–1952): таборова преса, мемуари, епістолярій діпівців, книги, що були підготовлені та видані в досліджуваний період.

Таборова преса є окремим різновидом документів, що дозволяє розширити наші знання про життя і діяльність переміщених осіб. Про деякі таборові видання уже є окремі розвідки О. Яся та С. Козака.

Метою нашої розвідки є висвітлення інформативних можливостей «Бюлетеня табору ім. М. Лисенка» для дослідження повсякдення українських скитальців. Бюлетень видавався в українському таборі у Ганновері після Другої світової війни. Табір для переміщених осіб у Ганновері був одним із найбільших українських таборів у британській зоні.

У таборі видавалася періодика (журнал «Україна і світ», ред. І. Сапіга) і таборові бюлетені. Саме бюлетень мав на меті подавати актуальні та оперативні відомості про життя в українському таборі. «Бюлетень табору ім. М. Лисенка» виходив в Ганновері з серпня 1945 до квітня 1947 року щоденно. Він видавався циклоstileвим способом. Його головною метою було систематичне інформування про діяльність управи табору та таборове життя в цілому. Саме тому, цей бюлетень є важливим джерелом до вивчення соціально-побутових умов таборян. Бюлетень був невеликий за обсягом (46 ст.) і містив кілька форм інформації – документальну, поточно-хронографічну, особового характеру.

Переглядаючи зміст бюлетенів відразу помічаємо, що переважна більшість матеріалів інформативного характеру. Зокрема, новини про події у повоєнному світі, Німеччині, СРСР; передрук

витягів із нового законодавства Німеччини, що стосувалися скитальців; інформації, постанови та звіти допомогових організацій (УНРРА), розпорядження таборової адміністрації.

Значна увага у бюлетені присвячена соціально-побутовим умовам таборян: проживання, харчування, праця, медичне обслуговування, освіта. Так, безкоштовні харчі та найнеобхідніше поставляла до таборів UNRRA (United Nations Relief and Rehabilitation Administration). Адміністрація табору видавала для мешканців табору спеціальні харчові картки. Існували дитячі харчові картки, картки для таборян, що працюють і що не працюють. Невихід на роботу без поважних причин тягнув за собою відібрання харчової картки. У випадку хвороби таборянин міг отримати додатковий пайок або ж окремі продукти, що не входили до складу пайка, наприклад молоко. У «Бюлетені табору ім. М. Лисенка» за 12 лютого 1947 р., йдеться про те, що кожен має пройти огляд у таборового лікаря п. Турукала і лише на підставі посвідки від нього дозволяється харчовому відділу видавати харчові пайки (раціони). Харчова картка хворого потребувала постійного проходження таборових лікарських комісій.

Справжньою розкішшю вважалися цигарки, кава та шоколад, тому на них можна було виміняти інші продукти та одяг у інших таборян. Всі працюючі жінки та чоловіки віком понад 18 років, а також студенти вищих шкіл отримували по 20 американських цигарок, діти віком до 18 р. одержували шоколадку. Непрацездатні, а саме: хворі, інваліди і особи віком понад 60 р. (чоловіки) одержували по 20 цигарок. Непрацездатні жінки отримували по 10 цигарок, непрацюючі чоловіки не одержували цигарок. Коменданти складали списки непрацездатних та подавали їх разом із посвідками до комендатури.

У таборі був лікар, який оглядав таборян та надавав першу медичну допомогу. Крім того, для лікування українських скитальців табору Лисенка були призначені спеціальні години в лікарні «Александр Сіг-Бай». Інколи до лікарів певної спеціалізації доводилися їздити в інші табори. Так, мешканці табору Лисенка відвідували гінеколога та хірурга у таборі Стаффорд.

Містяться у бюлетені відомості про переписи та скрінінги (перевірка для отримання статусу Ді-Пі). Ці скрінінги псували нерви, бо загрожували позбавленням статусу Ді-Пі. До скрінінгу треба було принести цілу низку документів. У одному із чисел читаємо: «З доручення УННРА-команда 252 та Військового Управління подаємо всім до відома і виконання таке розпорядження: 3 29 на 30 жовтня 1946 р. від 18 год. відбудеться в таборах перепис усіх зареєстрованих скитальців (ДП). Усі особи зареєстровані в нашому таборі, мусять бути вдома від 18.00 год. 29-го жовтня протягом всієї ночі до ранку 30-го жовтня. Мусять бути вдома тієї ночі в таборі і ті, які мають від Військового Управління дозвіл жити поза табором» (підписано директор 252 команди УННРА А.Ж. Бінард). Зареєстровані в таборі особи мусили бути тієї ночі вдома і через те, що на підставі цього перепису була проведена нова реєстрація скитальців. Кожний, хто вночі з 29 на 30 жовтня 1946 р. не був у таборі втрачав свої права скитальця (ДП) і був знятий із харчування. Редакція подає до відома, що 30.10.1946 р. відбудеться перепис населення в усій Німеччині.

З документами у скитальців було чимало проблем, адже значна частина з них загубилась, згоріла або втратилась під час воєнних подій. Наприклад, щоб пройти еміграційну комісію (для виїзду за кордон) необхідно було представити: 1) посвідку на працю і помешкання, зареєстровану в ДП комісії; 2) метрику народження в 2-х примірниках на англійській мові; 3) свідоцтво моральності, виставлене німецькою поліцією для приватників, або таборовою для таборян – в двох оригінальних примірниках, дві копії в перекладі на англійську мову – завірені в нотаріуса; 4) свідоцтво про факс; 5) сім фотографій. Крім того, додавалися документи, що засвідчували, що людина робила за німців у Німеччині чи як потрапила до Німеччини, а також кожна особа мала пройти сувору лікарську комісію. Звичайно, що держави, які приймали скитальців були зацікавленні у фізично здорових емігрантах, тому важче було отримати дозвіл на виїзд літнім людям, інвалідам, жінкам та дітям. Це могло призводити до розбивання окремих родин, члени якої могли побачитися у кращому випадку за кілька років.

Постійною була рубрика «Оголошення», в якій можна знайти відомості про різноманітні аспекти функціонування табору та його мешканців: культурні (виступи ансамблів, хорів, театру, літературні вечори, доповіді про країни, відзначення свят), освітні (навчальні курси, школи), релігійні (відзначення свят, церковні служби, приїзди церковних ієрархів), суспільно-громадські (діяльність громадських організацій та політичних гуртків), побутові (умови проживання, речі та майно таборян, розподіл допомоги між скитальцями) тощо. Так, у одному із «Бюлетенів табору ім. М. Лисенка» є повідомлення про порядок розподілу речей, які прибувають до комори УНППА. Зокрема, всі речі, крім робочого вбрання і робочого взуття, були розподілені між блоками пропорційно до числа їх мешканців. Отримана шкіра в кількості 51 кг передавалася до шевської майстерні і призначалася в першу чергу для ремонту взуття.

Зауважимо, що попри тематичну різноманітність «Бюлетень» все ж залишався друкованим органом таборової управи і тому його спрямованість відповідає завданням, які ставила таборова адміністрація. Оскільки таборова комендатура була залежна від англійської влади, то не дивно, що у газеті «Українські вісті» ч. 30 за 1948 р. у рубриці «Новини» міститься повідомлення, що «Бюлетень табору ім. Лисенка» за розпорядженням англійської влади закрито.

Варто зауважити, що таборова преса є важливим джерелом для вивчення різноманітних аспектів функціонування Ді-Пі таборів. Одним з провідних напрямів висвітлення є соціально-побутові умови життя діпістів. Хоча тематична палітра матеріалів «Бюлетеня табору ім. М. Лисенка» досить широка. Унікальність цих публікацій у тому, що цілісно вони створюють своєрідний літопис таборового життя в Ганновері протягом 1945–1947 рр. і відображають широкий спектр проблематики українського життя в таборах для переміщених осіб у Німеччині й Австрії.

Список основних джерел та літератури:

1. Бюлетень табору ім. М. Лисенка. – Ганновер (числа за 1945–1947 рр.).

2. Козак С. Проблема Ді-Пі в часописі «Українські вісті» / С. Козак // Вісник Книжкової палати. – 2013. – № 11.

3. Маруняк В. Українська еміграція в Німеччині і Австрії по Другій світовій війні. Т. 1. Роки 1945–1951 / В. Маруняк. – Мюнхен : Академічне вид-во д-ра Петра Бедея, 1985.

4. Рудик С.Я. Переселення українських біженців і переміщених осіб до США та Канади після Другої світової війни: причини, особливості, наслідки (1945–1953 рр.): дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Рудик Сергій Ярославович. – К., 2003.

5. Стрільчук Л.В. Українські політичні біженці та переміщені особи після Другої світової війни: дис. ... канд. іст. наук: 07.00.02 / Стрільчук Людмила Василівна. – Луцьк, 1999.

6. Сьогодні і минуле. – Мюнхен : Наукове товариство ім. Шевченка, 1949.

7. Хроніка українського життя // Українські Вісті. – 1948. – Ч. 30 (182).

8. Ясь О. «Орлик» (1946–1948) – часопис таборової доби (показчик змісту) / О. Ясь // Молода нація: Альманах. – К. : «Смолоскип», 2002. – №4 (25).

9. The Refugee Experience: Ukrainian Displaced Persons after World War II / edit. by W. Isajiw, Y. Boshyk, R. Senkus. – Edmonton: CIUS, 1992.